Prof. Dr. Vókó György

Szupermax börtönök az USÁ-ban

A „supermax" szó a „super-maximum security" kifejezés rövidítéseként maximálisan biztonságos börtönt jelent. Egyes vélemények szerint a szupermax az 1960-as és az 1970-es évekből ered. A személyzet ekkor kezdte alkalmazni azt a gyakorlatot, hogy amikor tudomást szerzett a problémás fogvatartottakról, „kiemelte" őket, hogy megelőzze az esetleges szervezkedéseket.

Az Egyesült Államokban a legendás Alcatraz, a „Szikla" 1963-ban történt bezárása után tíz évig nem volt igazán szökés-biztos börtön. A növekvő bűnözés miatt az illetékesek úgy döntöttek, hogy létrehozzák az úgynevezett „szupermax" típusú, a totális ellenőrzésen alapuló büntetés-végrehajtási komplexumok rendszerét. Ezekbe a börtönökbe nem közvetlenül a bírósági ítélet után kerülnek az elítéltek, hanem más börtönökben viselt dolgaik – erőszakos cselekmények, testi sértés, szökés vagy szökési kísérlet, kábítószer-használat stb. – miatt. A szuperbörtönökben élők 95%-a „hosszúidős", gyakran többszörös életfogytiglanra ítélt rab, vagyis nincs esélye arra, hogy élve hagyja el az intézményt.

Mások szerint, annak, hogy az ilyen típusú intézetek tömeges elterjedése az Egyesült Államokban az 1980-as évek végén kezdődött meg, más okai vannak. A börtönszemélyzet korábban is elkülönítette az úgynevezett problémás fogvatartottakat, de az amerikai büntetés-végrehajtási törvény az 1970-es és 1980-as években korlátozta a „börtönbeli börtönök" kialakítását.

Az USA börtönnépessége több évtizedes stagnálás után a 1980-as években indult ugrásszerű növekedésnek. 1990-re a börtönpopuláció métere tíz év alatt megduplázódott. Jóllehet kétség nincs afelől, hogy az Egyesült Államokban magas a bűnözési ráta, azonban egyes szakértők szerint számos bizonyíték szól amellett, hogy a fogvatartottak számának megugrása mögött nem a bűncselekmények számának növekedése, hanem az elmúlt két és fél évtized szigorodó büntető igazságszolgáltatási politikájának hatása húzódik meg. A szupermax börtönök váltak leginkább annak a filozófiának a szimbólumává, miszerint a bűnözés csökkentésének legjobb módszere, ha bűnelkövetőket hosszú időre bebörtönözzük.

Az szupermax börtönöket az erőszakos bűnelkövetők vagy az olyan elítéltek fogvatartására tervezték, akik fenyegetést jelentenek az őrök, illetve a többi elítélt biztonságára. Ezek az intézetek teljesen automatizáltak, és úgy vannak megtervezve, hogy a fogvatartottak gyakorlatilag nem érintkeznek sem az őrökkel, sem más elítéltekkel. (Az orvossal, a lelkésszel és a szociális munkással folyó kommunikáció is a legtöbb esetben zártláncú televízión át történik.) A külvilággal történő érintkezés lehetősége intézetenként változik, de általában erősen korlátozott, és szoros felügyelet alatt történik.

A fogvatartottak a nap 23 óráját ablaktalan celláikban töltik, amelyek betontömbökből és rozsdamentes acélból épültek, és semmi olyan nem található bennük, amiből fegyver készülhetve. Nem dolgoznak, nincsenek rekreációs lehetőségek, nem vegyülhetnek egymással. (Néhány helyen működnek rehabilitációs programok a szupermax fogvatartottjai számára is. A képzési lehetőségek is korlátozottak, csak televízión keresztül vagy levelezés útján működnek.)

AZ elítéltek celláikban étkeznek, és naponta csak egészen rövid időt tölthetnek a cellán kívül, amikor tisztálkodhatnak és testgyakorlást végezhetnek. A zuhanyozást és a tornát is egyedül végzik, az utóbbit általában magas falakkal van körülvett, fémrácsokkal fedett miniatűr betonudvaron, amelyre cellájuk nyílik, és amelynek ajtaját elektronikusan nyitja az őrfülkéből a személyzet. (Néhány szupermax körleten magában a cellában van az előre beprogramozott zuhanyozó berendezés. Ilyen esetben a zuhanyozó-ajtót is a vezérlő-központból működtetik távirányítással.)

Rácsok a szupermax börtönökben gyakorlatilag nem láthatók, a cellaajtók perforált rozsdamentes acéllapok, amelyek kis nyílásán az étel beadható. Cellakulcsokkal az övükön szolgálatot teljesítő őrök sincsenek a folyosókon, a személyzet üvegfalú kontrollfülkébe zárva végzi munkáját, és csak a hangosbeszélő rendszeren keresztül kommunikál a fogvatartottakkal. A szupermax börtönök szigorúságra jellemző, hogy egyes intézetekben az őrök egymást is megmotozzák szolgálatba lépés előtt és után. A gyakran földbe süllyesztett beton és golyóálló üveg építmények teljesen szökés-biztosak, fennállásuk óta ilyen esemény nem történt.

Az elítéltek izolációját jól példázza a floridai Starke Állami Börtön Q-szárnya. Itt a fogvatartásnak nincsen maximált tartalma, akár tizenöt évig is eltarthat. A fogvatartottak hetente háromszor zuhanyozhatnak, és hetente két órát tölthetnek a szabad levegőn, testmozgással. Ezenfelül minden idejüket a cellájukban töltik. Korlátozott mértékben vásárolhatnak a kantinban, és hetente egy könyvek kölcsönözhetnek a könyvtárból (hacsak nincsenek éppen a tiltólistán, ami a Starke-ban alkalmazott egyik fegyelmezőeszköz.)

A szupermax börtönök egy másik jellegzetes prototípusa a Colorado Állami Bv. Intézet (Colorado State Penitentiary), az itt alkalmazott – végül is progresszívnek tekinthető – fokozatok miatt. A Colorado Állami Bv. Intézetbe befogadott bűnelkövetők „börtönkarrierjüket" az I. fokozatban (Level I) kezdik, ahol semmiféle privilégiummal nem rendelkeznek. A II. fokozatban (Level II) az elítéltek már televíziót nézhetnek. A III. fokozatban (Level III) több személyes szabadság illeti meg az elítélteket, több pénzt költhetnek a kantinban stb. A biztonsági előírások szigorára jellemző, hogy az I. és II. fokozatú elítéltek folyamatosan meg vannak bilincselve, és ha elhagyják cellájukat, két őr kíséri őket. A különböző fokozatú elítélteket „vegyítve" helyezik el az intézet összes részlegében, hogy azok az előjogok, amelyek a III. fokozattal járnak, mindenki számára jól láthatók legyenek.

A szupermax börtönöknek is van különleges biztonsági részlegük (Secure Housing Unit), a szigorított őrizetben lévő fogvatartottaktól megvonhatják a cel-

lán kívüli testedzés jogát, és akár évekig nem engedik őket ki a szabad ég alá. A floridai törvények értelmében a szigorított őrizet nem fegyelmező jellegű intézkedés, és nem is büntetési szándékkal alkalmazzák.

Számos jelentés, tanulmány, sőt visszaemlékezés született azokról a rövidebb vagy hosszabb távú hatásokról, amelyek szupermaxban fogvatartott bűnelkövetőket érik.

George Jackson, aki nyolc és fél évet töltött kényszer-magánzárkában a Soledad Börtön Max Row nevű szárnyában, a következő leírást adta a büntető szegregáció hatásairól: „Szétrombolja az elme működését, a gondolkodást, az ember teljesen szervezetlenné, szétesővé válik. A zaj, az őrület kiáltásai minden torokból, fruszrált hangok a rácsok mögül, fémes hangok a falakból, acéltálcák, a falakhoz erősített ágyak, a tompa hangok az öntöttvas medencéből, vagy WC-ből. ... Emberi szagok, ürülékszagok, mosdatlan testszagok, rothadó étel szaga. Ha valaki eltávozik onnan, egész életre romokban fog heverni..."

Figyelemreméltó, hogy milyen pontosan írja le a George Jackson által említett hatásokat egy későbbi pszichiátriai tanulmány, amelynek Stuart Grassian a szerzője. A szerző a magánzárka-büntetés a legfontosabb pszichopatológiai szimptómájának az érzékelés megváltozását tartja. Grassian további szimptómákat is leír: ingerlékenység, zavartság, gondolkodásbeli nehézségek, a koncentrációképesség és az emlékezet csökkenése, a gondolkodás tartalmi zavarai; és problémák mutatkoznak az érzelmek, indulatok kontrolljában is. Fontos megjegyezni, hogy Grassian tanulmányában főként a rövid tartamú magánzárkára hatásait elemezve vonta le következtetéseit, a közepes szegregációs időtartam az ő tanulmányában két hónap volt, a szegregáció időintervalluma 11 naptól tíz hónapig terjedt, és a fogvatartottak – a törvény előírásai szerint – minden 15 nap alatt legalább 24 órára ki voltak emelve az elszigeteltségből. Ezzel szemben – mint említettük – a szupermaxban nem meghatározott, hogy egy fogvatartott ítélete mekkora hányadát fogja magánzárkában tölteni.

A Human Rights Watch nevű emberi jogi szervezet, amely többször is bírálta a szupermax börtönök intézményét, először 1992-es jelentésében mutatta ki az általa „marionizációnak" nevezett trendet, amely az egyesült államokbeli fogvatartottak teljes izolációja felé mutat. Az elnevezés arra a szövetségi börtönre utal, amelyben 1983-ban rendkívüli biztonsági intézkedések sorát vezették be, és amelynek példáját a legtöbb állam követte, amikor kialakította saját maximális biztonságú börtöneit.

A szupermax börtönök létesítésének gyakorlata mindenesetre egyre terjed az Egyesült Államokban. 1997-ben országszerte – harminhat szövetségi államban –

legalább 57 szupermax létesítmény működött (csupán Texasban 16), amelyeket vagy létező börtönökhöz építettek hozzá, vagy eleve önálló intézetként épültek. Ebben az időben legalább 10 további szupermax létesítmény beruházási programja indult meg. Fontos megjegyezni, hogy a fentieken túl számos intézet rendelkezik fegyelmező részlegekkel (control units), amelyekben a körülmények teljesen olyanok, mint a szupermax börtönökben.

A statisztikák szerint az Egyesült Államok szabadságvesztés-büntetésre ítélt bűnelkövetőinek 1,8 százalékát maximális biztonsági fokozatú börtönökben tartják fogva, ugyanez az arány az Egyesült Királyságban 0.1 százalék.

A szupermax gyakorlat széles elterjedése ellenére, melyet különféle kifejezésekkel illetnek, mint „roboprison" (értsd: robot irányítású börtön), vagy „technocorrection" (értsd: csúcstechnikát alkalmazó büntetés-végrehajtási intézet), a szupermax börtönökkel kapcsolatos problémák elérhetnek egy kritikus pontot.

A börtönépítésben, a karbantartásban és az irányításban megmutatkozó bizonyos megtakarítások ellenére a költségek még mindig túlzottan magasak, és ez olyan tény, amely minden szakembert töprengésre kényszerít. A nagy számú egyedi magánzárka fenntartási költségei sokkal magasabbnak bizonyulnak, mint a normál maximális biztonságú rezsimeké. A szupermax létesítmények bezárása ugyanakkor rossz hatással lenne a többi börtönre – vélik sokan –, mert az úgynevezett „problémás fogvatartottak" visszakerülnének az általános börtönpopulációba.